



International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL



SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:31
sssjournal.com

pp.1582-1587
ISSN:2587-1587

2019 / March / Mart
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 01/02/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 31/03/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 31.03.2019

ESNEK UZMANLAŞMA

FLEXIBLE SPECIALIZATION

GÖKÇE ŞENGÖNÜL

Yüksek Lisans Öğrencisi. Kocaeli Üniversitesi, İİBF Fakültesi, Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Yüksek Lisans Bölümü, gokcesengonul@gmail.com, Kocaeli/TÜRKİYE



Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.j.1354>

Reference : Şengönül, G. (2019). “Esnek Uzmanlaşma”, International Social Sciences Studies Journal, 5(31): 1582-1587.

ÖZ

Kapitalizm, nasıl ki kendinden önceki üretim süreçlerinin evrilmesinden ortaya çıktıysa zaman içerisinde kendini de evrilmektedir. Üretim süreçleri, kapitalist sistemin güçlendirilmesi veya krizlerinin reçetesi olarak günümüze kadar değişik süreçlerden geçmiş ve geçmektedir. Kapitalizmin gelişim sürecinde oldukça önemli bir yer tutan Fordist üretim sistemi 1970’li yıllara gelindiğinde değişmeye başlamıştır. Yerine geliştirilen üretim süreçleri; Fordizm sonrası, Neo Fordizm, esnek üretim rejimi, Post-fordizm ve esnek uzmanlaşma gibi isimlerle anılmaktadır. Post-fordizm ile fordizm arasındaki farkları ortaya koyan, anlamaya, anlatmaya yönelik pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Post-fordizm, Fordizm’den farklı bir üretim yapısına sahiptir. Fakat pek çok yapılan akademik çalışma post-fordizmin, Fordizm’den bir kopuş değil aksine onun üzerinden şekillenen, değişen bir üretim yapısı olduğunu göstermiştir. Üretim yapısının değişmesi beraberinde yeni kavramları getirmiştir. Esneklik, Esnek uzmanlaşma, Yalın Üretim gibi pek çok yeni yapılar ve kavramlar Post-fordizm ile birlikte hayatımıza girmiştir. Esnek uzmanlaşmanın ortaya çıkışı İtalya olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, bu çalışmada esnek uzmanlaşma ile tanımlanan dönemin analizinde, “Üçüncü İtalya” modeli ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fordizm, Post-fordizm, Esnek Uzmanlaşma

ABSTRACT

Capitalism, which emerged through the evolution of previous production processes, evolves itself over time.. The production processes have undergone various processes until now, such as the strengthening of capitalist system or the prescription of crises. The Fordist production system, which took a significant place in the development of capitalism, began to change in the 1970s. Instead of that developed production processes, After Fordism, Neo Fordism, flexible production regime, Post-fordism and flexible specialization are called names. There have been many academic studies aimed at understanding and explain, that reveal the differences between Post Fordism and Fordism. Post-fordism has a different production structure than Fordism. However, many academic studies have shown that post-forging is a changing production structure that is shaped by it rather than a break with Fordism. The change in the production structure has brought new concepts. Many new structures and concepts such as flexibility, flexible specialization, and lean production have entered our lives together with post-fordism. The emergence of flexible specialization was accepted as Italy. Therefore in this study, an “Third Italy” model was discussed in the analysis of the period defined by flexible specialization.

Keywords: Fordism, Post-fordism, Flexible Specialization

1. GİRİŞ

Kapitalist sistem, girdiği kriz süreçlerini en az zararlarla atlatabilmek için üretim süreçlerinde bir takım önlemler almıştır.

1929 buhranında Liberal ekonominin yetersizliğine neoliberal politikalar geliştirildiği gibi, 1968'lere gelindiğinde kapitalizmin kötü koşullarına karşı yükselen işçi sınıfı hareketinin önüne geçebilmek için İtalyan sermayesi de “esnek uzmanlaşma” ile çözüm arayışlarına girdi. Her üretim sürecindeki değişmeden üretimin esas koşulunu oluşturarak etkilenen “emek” in konumu da değişti.

Esnek uzmanlaşma pek çok bilim insanı tarafından başarılı bulunduysa da emek çerçevesinden ele alındığında pek çok eleştirisi ile karşı karşıya kalmıştır.

Esnek uzmanlaşma ile teknolojik ilerlemeler de yol alınırken emeğin değişen konumu bu sefer “güvencesizlikle” karşı karşıya bırakılmıştır.

Bu çalışmada da fordist üretimin yeni çağı olarak anılan Post-fordist sürecin getirdiği “esnek uzmanlaşma” modeli ele alınacaktır.

2. ESNEK UZMANLAŞMA

Kapitalizm 1970'lilerin sonlarına gelindiğinde farklı bir sürece girmişti. Stoklu üretim, katı uzmanlık anlayışı, tek tip üretim şekli kendini esnek üretime evriltmek zorunda kalmıştı. Çünkü farklı pazarlara açılmanın zorunluluk haline geldiği bu süreç sıfır hata, verimlilik kayıplarının minimize edilmesi, stoksuz üretim, tüketici taleplerini anlık olarak karşılayabilmeyi beraberinde getirdi.

Genellikle Post Fordizm şeklinde ifade edilen bu yeni üretim sistemi, üretimin mekânsal dağılımına, bilginin kullanılmasından sınıfsal yapılanmalara kadar hemen hemen her alanda Fordist ilişkilerden bir kopmayı ifade etmektedir. Fordist üretim yapısının getirdiği yaşam tarzına, yabancılaşma, standartlaşma ve bireylerin niteliklerini geri plana atan bir yapıya alternatif olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda esnekliğin yalnızca üretim yapısına özgü olmadığı aynı zamanda giderek bir gelişme modeli olarak da ilgi çektiği belirtilmektedir (Sapancalı,1998:66).

Post-fordizm beraberinde, üretimin esnek yapılanması üretim ölçeğini de değiştirmiştir. Ölçek ekonomilerinin içerik değiştirmesine ve alan ekonomilerinin önem kazanmasına yol açmıştır. Bu nedenle Post Fordizm, büyük işletmeler yerine, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomi içerisinde en önemli üretim birimleri haline gelmelerine yol açmıştır (Sapancalı,1998:67).

Ülkelerin sanayileşme düzeylerindeki ve ulusal ekonomik yapılarındaki farklılıklara rağmen endüstrileşmeye paralel olarak ortaya çıkan yeniliklere ekonominin adapte edilmesi tartışmalarında esneklik (flexibility) kavramı ön plana çıkmaktadır. Günümüzde çalışma şartlarından kurumların yapısına, insan kaynakları yönetiminden iş yerinin yeniden organizasyonuna kadar ilgili alanların tümünde söz konusu kavram büyük önem kazanmaktadır. Ancak, esneklik kavramının ne anlama geldiği her zaman açık değildir. Üretim teknolojisindeki değişikliklere ve piyasadaki değişen talep şartlarına göre firmaların işe almada, işten çıkarmada ve çalışanların çalışma yer ve sürelerinin belirlenmesinde esnek davranmalarını ifade eden sayısal esneklik kavramının anlamlarından sadece birisidir. Ayrıca, firmanın değişen talebi karşılamak amacıyla üretim tekniklerinde değişiklik yapabilmesi ya da insan kaynaklarını değişen teknolojik şartlara adapte edebilme kabiliyetini ifade eden fonksiyonel esneklik de çalışanların niteliklerinin üretim yapısına göre uyarlandığı ve geliştirdiği bir süreci ifade eder. Böylece çalışanlar açısından farklı beceri ve iş yerinin yeni teknolojik donanımını gerekli kılan değişim sürecini firmanın başarı ile yönetmesi mümkün olacaktır (Kurtulmuş, 1995:166).

Böylece Post-fordist üretim yapısı kendisini iki model üzerinde inşa etti. Birincisi esnek uzmanlık, ikincisi yalın üretim.

Esneklik kavramını inceleyen, esnek uzmanlaşma akımının öncüleri olarak da değerlendirebileceğimiz bilim adamları Piore ve Sabel'dir. Başka bir ifadeyle Amerikan sosyologlar Michael Piore ve Charles Sabel'dir.

Piore ve Sabel'in esnek uzmanlaşma yaklaşımı, temel olarak gelişmiş sanayi ülkelerinde egemen üretim paradigması olarak 20. yüzyılı karakterize eden "kitle üretiminin" (Fordizm) artık yerini yeni bir üretim paradigmasına terk ettiğini ileri sürmektedir. Buna göre, yüksek teknolojinin sahip olduğu potansiyellere dayanan yeni üretim modeli esnek uzmanlaşma olarak adlandırılmakta ve bu üretim modeli yeni bir endüstriyel organizasyon biçimini getirmektedir. Bunun yanında piyasaların

özellikleri, işletmeler arası, endüstri ve devletler arası ilişkilerin niteliği gibi ekonomik faaliyetin pek çok boyutunu değiştirmekte olduğu ve değiştireceği söylenmektedir. Emek araçlarının, emek gücünün, üretim şeklinin ve örgüt yapısının yeniden biçimlendiği esnek uzmanlaşma sürecinde, emeğin makine bağımlılığının ortadan kalktığı ileri sürülmektedir. Bu bakımdan, esnek uzmanlaşma yaklaşımı, fordist dönemin vasıfsızlaştırma, işin yapılması ve planlanması safhalarının birbirinden ayrılması, katı çalışma koşullarının ortadan kalktığını savunmaktadır. Piore ve Sabel'e göre günümüzde imalat endüstrisindeki yeniden yapılanma süreci, egemen üretim paradigması olarak kitle üretiminin çöküşünü temsil etmektedir. Sabel, aynı zamanda, esnek uzmanlaşmaya dayalı üretim sisteminin ekonomik türbülansın sürekliliğini sağlamak adına kitle üretim sisteminden daha başarılı olduğunun gözlemlendiğini ifade etmektedir (Dağdelen,2005:18).

Piore ve Sabel, eserlerinde, kitle üretimi ile esnek üretimi karşılatırmışlardır. Kitle üretiminin (Fordizmin) 1970li yıllarda meydana gelen yeni teknolojilerin ve ekonomik krizlerin etkisi ile geçerliliğini kaybettiğini ve yerini yeni bir üretim paradigmasına bıraktığını söylemişlerdir. İleri teknoloji ve zanaatlerin hakim olduğu yeni üretim modeli esnek uzmanlaşma olarak adlandırılmakta (Parlak,1999:84) ve birbiriyle irtibatlı, küçük ve yatay organizasyon modelini işaret etmektedir (Selek ve Man,2006:5).

Tablo 1

BOYUT	ESKİ SİSTEM	YENİ SİSTEM
Uluslararası Düzenleyici	Finans ve Uluslararası Ticarete ABD Hakimiyeti (Bretton-Wodds Sistemi)	
Ulusal Makro Ekonomik Sistem	Keynesçi Model (hükümet yönlendirimleri)	
İşletme Organizasyonu - mikro sistem -	Dikey Örgütlenmiş Entegre İşletmeler	Yatay-ilişkili Gruplar Endüstriyel Bölgeler Network Sistemleri
Üretim Sistemi	Kitle Üretimi	Esnek Uzmanlaşma
İşyerindeki Uygulama	Taylorizm	Geniş Alana Yayılmış Serbest Çalışma

Kaynak: Kurtulmuş, N.; Sanayi Ötesi Dönüşüm; İz Yayıncılık; No. 137; İstanbul; 1996; s.183.

Esnek uzmanlaşma yeni enformasyon teknolojisine bağlıdır. Esnek teknoloji esnek uzmanlaşmayı doğurur. Yeni fikirler, çabucak yeni ürünlere, daha yeni fikirler daha yeni ürünlere dönüştürülebilir (Kumar,1999:60-61).

Esnek uzmanlaşma hem makinelerin hem de işçilerin esnek ve vasıflı olmasını beraberinde getirmektedir. İşçi bu süreçte makinenin sadece bir uzantısı olarak değil, makinenin organik bir mekanizması olarak ele alınmaktadır.

2.1. 'Esnek Uzmanlaşma'nın Gelişme Süreci ve İtalya Modeli

Esnek uzmanlık ilk olarak İtalya'da ortaya çıkmıştır. 1968 yılına gelindiğinde radikal işçi eylemlerine sahne olan İtalya'da işçi sınıfının hareketinin yükselişi sermayeyi bir dizi acil önlemler alma sürecine sokmuştur.

Tarihi olarak bakıldığında, esnek uzmanlık biçiminin ortaya çıkışı 1960'ların sonu ile 1970'lerin başlarında İtalya'da yaşanan güçlü bir işçi sınıfı mücadelesi dönemine denk düşmektedir. İtalyan

sermayesinin bu mücadeleye tepkisi, ademi merkeziyetçi bir üretime geçme şeklinde ortaya çıkmış ve üretimin büyük bir bölümü taşeronlara devredilmiştir. İtalyan sermayesi fason üretimle bir yandan maliyetleri düşürürken, diğer yandan örgütlü emek ile direkt çatışmaya girmekten kurtulmuştur (Ansal, 2005'den akt.Selek ve Man, 2006).

Esnek uzmanlaşma ile birlikte yeni teknolojilerin uygulanması, küçük ölçekli üretim birimlerinde daha ekonomik üretim yapılmasını ve bu sayede “esneklikle” dünya pazarlarının değişen taleplerinin karşılanması sağlandı.

Esnek uzmanlaşma yeni enformasyon teknolojisine bağlıdır. Sayısal olarak denetlenen malineler pazarın özel bölümlerine yönelik malların (hem sermaye mallarının hem de tüketim mallarının) küçük takımlar halinde ekonomik olarak üretilmesine izin verir. Aynı zamanda esnek teknoloji esnek uzmanlaşmayı doğurur. Yeni fikirler, çabucak yeni ürünlere, daha yeni fikirler daha yeni ürünlere dönüştürülebilir (Kumar,1999:60-61).

Esnek Üretim kuramının gelişimi, İtalya'daki gelişmelere bağlı olarak 1970'li ve 80'li yıllarda “Üçüncü İtalya” kavramı olarak sosyal birimlerde yerini almıştır.

Üçüncü İtalya, bir taraftan kitlesel üretim yapan birinci İtalya'dan, diğer taraftan da az gelişmiş güney bölgesine atfen isimlendirilen ikinci İtalya'dan ayrı özelliklere sahip olan şehirler için kullanılmaktadır. Ülkenin orta ve kuzey bölgelerindeki şehirlerde gelişen; küçük firmalar ve atölyelerin üretim yaptığı bir alana işaret etmektedir. Buralarda 10 ile 50 arasında işçi çalıştıran fabrika ve atölyeler, zenginleşmekte olan sanayi bölgelerinin çekirdeğini oluşturmuştur. Her bölge birbiriyle gevşek bağlantıya sahip bir ürün dizisinde uzmanlaşmıştır (Kumar, 1995: 54-55).

Tüm bu teknolojik gelişmeler, üretim süreçlerinin taşeronlara devredilmesi İtalyan sermayesine büyük kolaylık sağlarken işçi sınıfını da heterojenleştirdi.

Esnek uzmanlaşma, kalifiye işçiler ve genel amaçlı makinalar kullanılarak, sürekli değişen çeşitli ürünlerin, hem birbiriyle rekabet eden, hem de uzmanlık ve üretim bilgisi alışverişinde işbirliğine giden küçük ve orta ölçekli işletmelerce imalatı olarak tanımlanmaktadır. Bu modelde, “Yeni Endüstriyel Bölgeler” olarak adlandırılan bölgelerde yoğunlaşan küçük ve orta ölçekli işletmeler, bir ilişki ağı oluşturmakta, işletmeler birbirine taşeronluk yaparken üretim bilgisini paylaşmakta, bir işletmenin sağlayamayacağı eğitim, araştırma, kredi temini gibi faaliyetler ortaklaşa yürütülmektedir. İşletmeler arasındaki işbirliği ve rekabet ile işçi-işveren ilişkileri yerel politik yapılanmalar vasıtası ile düzenlenmektedir. Başarılı bölgelerde işletmeler arası rekabetin ücretlerin düşürülmesi yoluyla değil, ürün ve üretim süreçlerindeki yenilikler ile yürütülmesini teşvik eden kurumsal yapılar oluşturulmuştur. İşletmeler birbirine piyasa mekanizmasının dışında güven ilişkileri ile de bağlıdır ve işletmeler yüksek yenilik temposunu sürdürmek için gerekli olan işletmeler arası bilgi akışı ve paylaşımını piyasa dışı mekanizmalarla gerçekleştirmektedir. Bu yapı içerisinde işletmelerinin her biri, gittikçe artan oranda çeşitlilik isteyen piyasanın sadece bir kesiminde uzmanlaşmıştır. Fakat işletmelerin bir bütün olarak üretimi esnektir ve değişen piyasa koşullarına kolaylıkla adapte olabilmektedir (Sapançalı,1998:71).

Üretimde yaşanan değişimle birlikte (desantralizasyona gidilmesi) doğal olarak küçük ölçekli şirketler önem kazanmıştır. Üretimin ortadaki “çekirdek” konumundaki büyük şirketlerle, etraflarında halkalar oluşturan “uydu” konumundaki tedarikçi firma ağları biçimindeki organizasyonunun giderek yaygınlaşmakta olduğu görülmektedir. İlk zamanlar bu işletmeler daha ilkel ve büyük /çok uluslu şirketlere bağımlı iken, zamanla son teknolojileri çok amaçlı bir şekilde kullanarak ve birbirleriyle işbirliğine giderek değişik mallar modeller üretilip dünya pazarına ihraç edebilen ve böylece de sürekli değişen talebe kendini kolaylıkla uyarlayabilen bir sanayi ağı oluşturmuşlardır. Böylece küçük işletmeler bu pazarlara girme fırsatı yakalayabilmişlerdir. Ayrıca ayrışım talebe büyük bir esneklikle cevap verebilme yeteneği, Post-Fordist üretimin doğasının kavranmasında anahtar rolü oynamaktadır (Ansal,1999:13).

İlk defa İtalya'da ortaya çıkan Esnek Uzmanlaşma Modeli, daha sonra diğer ülkelere yayılarak büyük bir etki yaratmıştır.

3. “ESNEK UZMANLAŞMA”YA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Esnek uzmanlaşma modeli, dönemin krizlerine ve kapitalist sistemin üretim yapısına sağladığı katkılar açısından değerlendirildiğinde bazı bilim insanları tarafından başarılı bulunduysa da, emeğin değişen konumuna ilişkin pek çok eleştiri ile karşı karşıya kalmıştır.

Piore ve Sabel'e göre; Kitlesele üretimin karakteristiği olarak düşünölen meslek/iş hiyerarşileri, "güç ve otoritenin merkezden uzaklaştırılması" nedeniyle dağılmakta, zanaatkar üretime dönüş olmaktadır. Zanaatkar üretime "dönüş", işgücü örgütlenmemiş olsa bile, doğal olarak emeğin yararına olmaktadır. Bu nedenle, zanaatkar emeğin yaratıcı niteliği üretim işçilerinin emek süreçlerine entelektüel katılımını artırmakta, işçilere üretim organizasyonuna katılması için daha büyük fırsatlar sağlamakta, böylece işçilerin rolleri yeniden güçlenmektedir (Piore ve Sabel, 1984: 278).

İkincisi ise; esnek uzmanlaşmanın, teknolojinin niteliğine bakış açısına yöneliktir. Bu eleştiriler teknolojinin esnek uzmanlaşmanın ele aldığı kadar esnek olmayacağı yönündedir. Esnek uzmanlaşma modelinin, teknolojiyi değişen taleplere hızlı cevap verebilmek amacıyla değil mevcutta verimliliğini artırmak için kullanacağı savunulmaktadır.

Üçüncü eleştiri ise; esnek uzmanlaşma yaklaşımı için son derece önemli olan yeni teknolojiler nedeniyle ölçek ekonomilerinin artık önemini yitirdiği iddiasına yöneliktir (Parlak, 1999:86). Yeni teknolojinin aslında daha büyük maliyetler ile karşılanabileceğini bununda ancak büyük ölçekli ekonomi ile karşılanabileceğini iddia etmektedir.

Son olarak başka bir eleştiri ise yine esnek uzmanlaşmanın işçilere vasıf ve beceri kazandırdığı iddiasına karşıdır. Esnek uzmanlaşmanın savunduğu bu tezin aslında işçilere vasıf kazandırmak amacıyla değil, işçileri parçalara ayırarak iş genişletme amacıyla sunulduğu savunulmaktadır.

4. SONUÇ

1970'lerde yaşanan süreç ile birlikte kapitalist üretim süreci değişerek yeni sistemler ortaya çıkmıştır. Üretim sürecinin ana merkezi olan emeğin konumunu da değiştirmiştir.

Esnek uzmanlaşma, hem makinelerin hem de işçilerin vasıflı ve esnek olmasını gerektirir. Vasıflı işgücü işletmelerin iş güvencesine sahip, tam gün çalışan, teknolojiyi kullanabilen ve rotasyona tabi tutulmuş çekirdek işgücünü, esnek işgücü ise iş güvencesine sahip olmayan, değişken günlerde, yarım gün, geçici ya da evde çalışan çevresel işgücünü ifade etmektedir. Değişen şartlara kendilerini kolayca uyarlayabildiklerinden esnek uzmanlaşma küçük işletmelerin lehinedir. Ancak bu, büyük işletmelerin esnek uzmanlaşmadan yararlanamayacakları anlamına gelmez. Büyük işletmeler taşeronluk yoluyla esnek uzmanlaşmadan yararlanabilmektedirler. Tüm bu özellikleri ile esnek uzmanlaşma, sendikaların devre dışı bırakıldığı örgütsüz kapitalizm dönemini işaret etmektedir (Kumar, 1999: 61-69).

Esnek uzmanlaşma modelinin ortaya çıkışı tarihsel olarak ele aldığımızda, işçi sınıf hareketinin İtalya'daki en radikal dönemlerine karşılık sermaye açısından bir reçete olarak ortaya çıkmıştır. Bu yanıyla Esnek Uzmanlaşma Modeli başarısının önemli bir bölümünü üretim ve emek süreçlerini parçalaması sonucu emeğin atomize olmasıyla elde etmiştir.

Post-Fordist dönem ile Fordizm karşılaştırıldığında yapısal olarak bir çok farklılık olmasına ilişkin işçilerin sömürüsüne ilişkin Fordizm etkilerinden kurtulamadığı da eleştiriler arasındadır.

KAYNAKÇA

- Birleşik Metal İşçileri Sendikası (2002), Dünyada ve Türkiye’de Sendikal Örgütlülük, Bileşik Metal-İş Yayınları, İstanbul
- Çetin, Murat, (2006), “Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği”, Ege Akademik Bakış, Ege Üniversitesi Yayını, C.6, S.1, Ocak,2006, ss.74-86.
- Harvey, D. (2014), “Postmodernliğin Durumu”, Metis Yayıncılık, İstanbul
- Müftüoğlu Ö. (2015) Esneklik, Güvencesizlik Ve Sendikalar Toplum Ve Hekim Dergisi Haziran 2015, cilt 30, sayı 3
- Kumar, Krishan (2010), “Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları”, Dost Yayınları, Ankara
- Parlak, Zeki (1999), “Yeniden Yapılanma ve Post-Fordist Paradigmalar”, <http://www.bilgidergi.com/uploads/1999Parlak.pdf>
- Selek, Cihan ve Fuat Man (2006), “Post Fordist Dönemde İşletmeler ve Çalışanlar”, Tokat
- Şenkal, A. (2008), “Endüstri İlişkilerinde Yeni Paradigmalar”, Çalışma ve Toplum Dergisi,2008/1
- Şen, S. (2004), “Esnek Uzmanlaşma ve Kamu Yönetimi Reformu”, İş Güç Dergisi, C.6, S.1
- Yüksel, İ., (2004), “Çalışma Yaşamı Kalitesinin Tipik ve Atipik istihdam Açısından İncelenmesi”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 5/1, ss.47-58.